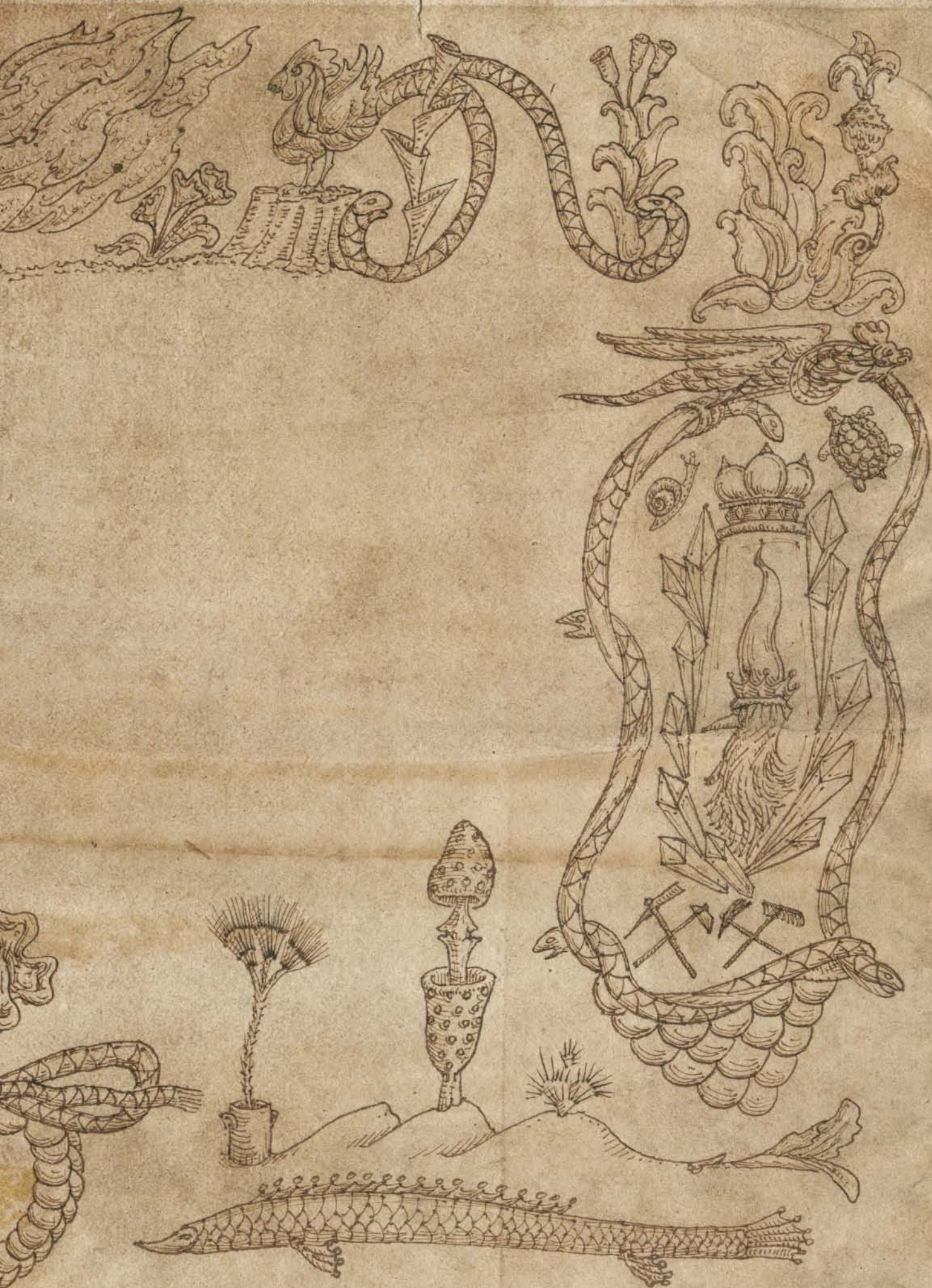

ПРОГНАНА БИЋА

српска митологија

ПРОГНАНА БИЋА

српска митологија

Написао
Миленко Бодирогих

Илустровали
Ивица Стевановић
Милош Вујановић
Петар Меселџија
Драган Бибин
Вања Тодорић

ОРФЕЛИН
ИЗДАВАШТВО

Посвећено свим оклеветаним бићима!

У дане када су угрожени извори васколиког живота и лепота над лепотама света, као да свети гајеви и столетна стабла из прошлости негде у даљини шуме тугу над потоњим временом.

професор Војислав Ђурић

Постоје чудна бића.

Некада су боравила ту, око нас, у ваздуху, у водама, на гранама дрвећа, у трави, на крововима кућа и у оцаима. Лутала су, обично ноћу, раскршћима и дрвљаницима, скупљала се на буњиштима и гумнима. Долазила су и са краја света, из предела у којима петлови не певају, где се не зна за глас рога.

Та бића су била и добра и зла. Како које! Нека од њих су волела да помажу људима и да им се нађу у невољи, нека су правила ситне злобе, пакости и неслане шале, а било је и оних која су чинила зло и због нечег се светила. Свако од њих је имало неки свој разлог за добро, за шалу, пакост, или зло, а људи су мислили да познају те разлоге, ма како чудновати они били.

Данас, када више нема кровова и оцака, када се ни најстарији не сећају шта би то било гумно, када су раскршћа начичкана шареним светлима која трепћу и стакленим очима што мотре непрестано и нетремице, а сваки предео постао крај света, јер нема петлова и њиховог јутарњег кукурикања сунчевом руменилу, данас су се та бића повукла, побегла у планине и шуме које су још преостале. Тамо чекају своје последње дане, заједно

са дивљим животињама, дрвећем, травама и изворима, и трепере скупа с њима, као јасике, у страху од ишчезнућа.

Клеветана и опањкавана вековима, не могу она да кажу ништа у своју одбрану. Ћуте и чекају безразложну освету, нема и преплашена пред разулареном и бесвесном људском свемоћи.

Њима, док су још ту, посвећена је ова књига.

КАД ЈОШ није било земље, кад још није било неба, каже једна прича, постојале су само воде и тама над њима. И воде су биле тамне и нису се знале границе, тако да је, можда, све било вода. Тамна вода.

Кад је настала земља и кад је настало небо, то још увек није било довољно. Небо и земља били су јалови, раздвојени и сами, док се није појавила киша, која их спаја и плоди. Киша је била небеска вода. А роса, роса је била њена мала сестра.

Воде на земљи – океани, мора, језера, реке, потоци, ритови, мртваје и баре – храниле су ону небеску воду, а она је њима враћала снагу. Све је било повезано и кружно. Воде су донеле живот. Могло је да се живи, на земљи, испод неба.

У једном обичном крчагу, тестији, или лонцу, људи су разликовали мртву воду, живу воду, свету воду, воду неначету, нему воду, вилинску воду, пророчку воду, воду заставу, воду омају... Сада су све воде света, огромне воде, само – вода. На земљи прљава, на небу слана и кисела.

Док још падају кише, док још можемо да ходамо кроз јутарњу росу, да осетимо течна гудала река, време је да се сетимо неких бића која су бринула о водама и штитила воде.

ДЕМОНИ ВОДА

Водѣњак

Русалке

Водењак

ОДЕЊАК је господар вода. Где год има река има и водењака. Има га уз Дунав и Саву, има га уз Тимок, Мораву и Тамиш, има га уз Дрину и Ибар. Има га и у језерима и ритовима.

Он је најчешће малог раста, али јаке грађе, космат и са шиљатом капицом на глави. Понекад уме да се појави у чудном зеленом оделу, које као да је сачињено од водене маховине, али је најчешће само у чакширама, го до појаса. Са његове косе, браде и носа увек капље вода, па се водењакови трагови, кад се креће по земљи, могу пратити по тим локвицама које оставља за собом, мада водењак избегава да излази из воде, јер на земљи губи сву своју моћ. Ако, ипак,

жели да се укаже људима, водењак искаче из реке, лупа длановима и пљеска по површини воде, правећи несносну буку. Они који су га видели у таквим тренуцима клели су се да се између његових прстију може јасно приметити кожаца.

Кажу да водењак живи у кристалном дворцу смештеном у најдубље воде. Тамо он има свој престо, а кад на њега седне – скине капицу и на главу стави круну, сачињену од риблих крљушти. Служе га русалке и утопљеници.

Водењак је могао да има и своје лично име. Тако су старешину водењака звали Тартор, око Шапца су га називали Кемза, а у околини Крушевца Анђама.

Водењака поштују и приносе му жртве воденичари, рибари, сплавари и

лађари, јер су на његовим водама. Оне који су били бахати према реци и њеним становницима, оне који му нису указали дужно поштовање, водењак је могао да зароби некаквим бичем, или ланцима, или букагијама око ногу, и тако их одвуче у воду и утопи.

Ноћу је он такве дрзнике дозивао три пута њиховим властитим именом. Ако би се одазвали потпали би под његову власт и обично би на коњу одлазили до воде и сами се утапали.

Једна занимљива прича о овом дозивању, стара не више од деведесет година, остала је забележена у Срему, у Черевиху.

*Водењак, окружен
љубијеним, џлушајућим
рибама. Ланац у његовој
руци сведочи да је
сјреман на освету.*

*На почетним и завршним
унутрашњим страницама
књиџе моћиви дијломе коју
је џанчевачки еснаф издао
баштовану Флоријану Хер-
ману, августа 1802. године.
У десном делу дијломе, који
је на еснафским сведочанс-
твима био резервисан за
свеца заштитника зана-
тла, јасно се види водењак
са круном како седи на
престољу у свом кристал-
ном дворцу. Баштованима
је наклоности водењака
била џошребна као што
је њиховим биљкама била
неојходна вода.*

ПРИЧА О ДОБРОМ ПАВЛУ ОБРНИ

ПАВЛЕ ОБРНИ се није тако презивао, а ево како је дошао до свог чудног надимка.

Павле је био рибар и рибокрадица, и ноћу је, са својим пријатељима истог занимања, често ловио рибу динамитом. Баци га у Дунав и кад се зачује експлозија убрзо вода постане бела од рибљих стомака. Павлу остаје само да покупи богати улов и он је мислио да у томе нема ничег лошег, већ само доброг. А нарочито за њега. Све до једне ноћи, када је, у сну, чуо како га неко дозива. Јасно је чуо тај глас, некако дубок и далек, а опет врло близу. Чуо је своје име. Неко га је звао – „Павле!“

Устао је и кроз отворен прозор, јер било је лето и спарина, промрмљао:

— Ко је? Шта хоћеш?

Напољу мук. Била је ведре ноћ, обасјана месечином и Павле помисли да неко од његових другова рибокрадица збија шалу. Изађе у двориште, обиђе га неколико пута, и већ се спремао да

се врати у кућу кад зачује поново, али врло отегнуто и некако злокобно, како га неко дозива: „Павлеес!“ Рибар се укочи, ноге

му одрвенеше и обли га хладан зној. Али, тако слеђен, помисли да свакако мора да сиђе до Дунава.

Ходао је као на туђим ногама, тетурао, као да га неко истовремено вуче ка реци и гура од ње. Ноћ је тамнела, месец нестао иза облака, а око њега су лепетали узнемирени фазани и патке. И већ је био на Дунаву. Загазио је у воду и тако наставио да корача и не помишљајући да плива. Кад му је вода стигла готово до рамена, зачуо је поново онај глас, негде из врбака иза себе.

— Ето, видиш! Ако те позовем трећи пут – утопићеш се.

Павле је стајао укипљен у реци и чекао да га однесе.

Онај глас му рече:

— Хоћеш ли да те позовем?

Павле тад погледа у воду, мрачну, у којој се ноћу ништа није могло видети, али он, као по дану, угледа како рибе пливају око њега обрнуто, окренуте наопачке, са стомацима на површини воде. И би му јасно, и рече:

— Нећу!

— Добро — рече му глас. — Онда се обрни и иди кући!

Павле се није вратио кући. Заспао је у пољу, међу паткама и фазанима. Сутрадан

су га сељани пронашли, а једина реч коју је знао да каже била је – обрни. Ноћу је улазио у куће својих пријатеља динамиташа и урлао: „Обрни, обрни!“ И никоме од њих више није било до лова динамитом.

Прозвали су га Павле Обрни.

Трајало је то са Павлом годинама.

Деца, па и његова властита, пратила су га по Черевиху, опонашала његов дрвени ход и урлала: „Обрни, обрни!“

Али једног дана, треће године од његовог ноћног силаска на реку, Павле је застао, окренуо се према деци, и кроз осмех упитао:

— А зашто ви, децо, тако смешно ходате и вичете ту чудну реч?

Деца се окаменише, а најхрабрије од њих, његов син, рече:

— Па ти тако ходаш и знаш да изговориш само ту реч. Шта ти то значи?

— Не знам — рече Павле. — Толико дуго сам је изговарао и обртао по устима,

језику и у мозгу, да се излизала и изгубила сваки смисао.

— А за ким ћемо ми сада да шепесамо и вичемо обрни? — упита га друго дете.

— Не знам ни то! Знам само да морам кући.

И Павле се вратио после три године у своју кућу, очистио је и окречио, и почео поново да пеца. Деца су га пратила на пецање и сметала му, али он се само благо смешкао и причао им најчудније приче о Дунаву и рибама и о још неким чудним бићима у њему.

— Одакле знаш све ове баш, баш лепе приче? — питала су деца.

— Три године један ми је глас шапутао те приче у лево ухо — рече Павле и врати упецану рибу у реку.

И мало-помало, постао је он – Добри Павле Обрни.

*Добри Павле Обрни
и деца на обали,
онако како их, из воде,
виде рибе и водењак.*

Чума

Ч

УМЕ живе на крају света, у једној засебној земљи која се зове Чумина земља или Чумин вилајет. Оне тамо имају своје мужеве и децу и своје домове. То је лепа земља и то су срећене и уређене куће. Стално се тамо нешто пере, чисти и риба и бела се платна суше на сунцу. Чуме брину о свему у свом свету.

Ако скупите децу чума и питате их шта замерају својим мајкама, она најбрзо плетија ће вам одмах рећи – строгоћи. Промућурнија међу њима потом ће повикати, углас, као да бране мајке: „Нису оне строге, оне су правичне“. Само понека од девојчица, од оних што ћуте и ништа не кажу, знају да није зец ни у строгоћи, као мани, ни у правичности, као врлини – већ у одсуству. Њихових мајки нема, нису с њима, јер оне стално живе у ишчекивању нечег што ће доћи и што их очито плаши. Тако чуме понекад гледају у децу, а не виде их, спусте им руку на косу, а не милују је, већ као да им преносе предосећај последњег поздрава. Тихе девојчице не замерају ништа својим мајкама чумама, нити их славе, оне их једноставно воле. И тако мале – брину за

њих. И само оне ће постати чуме, јер су заражене бригом.

А шта то чуме ишчекују и шта их брине?

Дође, тако, неко време кад чуме морају да оду из своје земље и да раде оно због чега су створене – да убијају људе. То је увек неко опако време, када зло, пакост, грамзивост, похлепа и завист зацаре светом, а ишчезне свака врлина. Тада чуме добијају књигу у којој су имена оних које морају да уморе. И оне крену светом. Многе се више никада не врате у свој вилајет. Страдају у оном свету зла, или пресвисну од муке над својим делима. Оне које се врате гледају у своју децу, а не виде их, спусте им руку на косу и забораве да је помилују. Оне чекају следећи позив.

Чуме су обичне жене, али се људима указују као стравичне: са два пара очију, у која нико не може да погледа, са огромним бабурастим, краставим носом, са jakim рукама и снажним шакама.

Оне могу да убијају стрелама, које носе у тоболцу пребаченом преко рамена или у некаквом лончићу, или само додиром једног свог прста – по челу човека, или испод носа, или једноставно

погледом. Ко је имао несрећу да му се поглед заплете у вртлог чуминог двоструког пара очију, тај то сигурно није причао унуцима. Јер, отишао је тамо где ни приче, ни унучи не постоје, где не постоји ништа.

Људи су настојали да умилостиве чуму. Тепали су јој и звали је из милоште и страха кумом и тетком, остављали су за њу свежу воду и чешаљ, јер су знали да чума воли да се умива и чешља, чистили су куће у изненадним нападима уредности, спремали су јој поклоне у храни и пићу. Каткад би те поклоне остављали у суседном селу, надајући се да ће чума поморити њихове комшије, а њих заобићи. Када би наишла на такве поклоне чума би се увек враћала дародавцима. И где чуда – њихова имена су била у књизи.

Понекад су људи, у страху, чинили најневероватније ствари. Нашли би два младића, браћу близанце и два црна вола, рођена у истом дану, а онда би момци упрезали у плуг волове и оборавали село, правећи заштитни круг око њега. Још чудније је било када би у глуво доба ноћи у плуг упрезали девет нагих девојка, а сам плуг давали у руке најстаријем човеку у селу. Старац би посртао, једва способан да хода, а камоли да оре, док би девојке унезверено чекале да се заврши њихова голгота. Оно што, при тим обредима, није слутио нико од људи, јесте да чума седи негде по страни и мирно их посматра, знајући да никада неће успети да затворе савршен круг. Увек ће остати неки пролаз за њу, јер да није тако њихова имена не би била у књизи.

ПРИЧА О ЧУМИ И О ДЕЧАКУ СА НАСМЕШЕНИМ ПСОМ

ЧУМИНА КЊИГА је најчуднија књига на свету. Она споља личи на стару купусару коју на окупу држе још само тврде корице, али када се отвори чини се да странице нису сачињене од папира, већ од песка. Могуће је отворити само ону страницу на коју је дошао ред, а оне претходне, ишчитане, већ су нестале. И слова су таква, некако сипка и нестална, као да ће сваког часа склизнути, остављајући само прашњави траг. То је књига људских судбина и зато је све у њој песак и прах.

У тој књизи су имена оних који морају да умру. Али једном је у њој писало да треба поморити читаво село, а сачувати само једног мушкарца и једну жену. И њихова имена су била ту. Чума је поштедела село, а убила оног човека и ону жену и дуго је стајала над њиховим тек рођеним дететом, које још није имало име. Када се вратила у свој вилајет њена књига је имала један лист и на њему су била она два имена. Чума је гледала у слова која је лагано развејавао вилајетски ветар и тек тада схвати да је погрешила.

Годинама касније у Чумин вилајет су стизале вести о оном детету без имена. Дечак је постао сеоски роб, чувао је стоку и радио најпрљавије послове за које није добијао ништа, чак ни храну. Спавао

је у шуми и на пољима, а зими би га пуштали у штале и сенике. Јео је корење, дивље воће, печурке, а када ничега не би било, кад снег завеје и мраз завлада, хранио се отпацама са сеоског ђубришта.

Чума није успевала да заборави своју грешку, а приче о дечаку само су јој додатно досипале со на рану. Једног дана пребаци тоболац преко рамена и крену, по други пут, у оно село.

„Уморићу га“, мислила је. „Тог дечака ћу уморити. Боље је да га нема, него да живи таквим животом. Требала сам то учинити одмах, док сам стајала изнад његове колевке“, понављала је.

Али кретала се споро. Као да не жели да стигне у село. Око ње је било пролеће, све је озеленило, а птице су крилима и песмом пресецале мирисави ваздух. Сатима би седела крај прозирних потока, посматрајући сребрнкаста леђа риба и вилине коњице како лебде над водама.

„Кад-тад ћу морати да стигнем тамо“, помисли и осети како јој нешто голица длан. Једна се црвена бубамара, са црним пегам, кретала њеном бескрајном линијом живота.

И стигла је, и прошла селом, невидљива као ратничка ухода, а потом је отишла на сеоски пашњак. Тамо је затекла дечака како чува дугорога говеда.

Први сусрет дечака, насмешеног ља и Чуме. Чума је овде још увек млада, босонога жена, дуљачке, распуштене косе. Њена леђа стојала као да уживају у додиру шраве. Уилашени, од стјраха премрли људи, Чумине жртве, виде је сасвим дуљачије.

Био је мршав, у ритама, а око њега је трчкарао бели пас, тако бео да таквог пса никада није видела. Чума им приђе, а пас се спусти на задње ноге и погледа је, велики и бео. И Чума се могла заклети да јој се пас смеши.

— Мајко, ти ниси одавде! — рече јој дечак.

Чума се стресе. Никада је нико није назвао мајком, осим њене деце, и никада ниједан човек није разговарао с њом. Увек су бежали, престрављени и уплашени.

— Не, нисам! — рече.

— А одакле си? — упита дечак.

— Издалека. Са краја света — одговори Чума.

— А ја сам мислио да свет нема крај — рече дечак.

— Све има крај — одговори Чума и погледа поново оног пса, који јој се смешио.

— Нигде нема таквог пса — рече дечак, као да јој чита мисли. — Као штене, мало штене, тек прогледало, био је жут. А овде штенце бацају у реку. И њега су бацили и још три штенета. Био је фебруар и ја сам се скинуо и скочио у воду и извадио га. Кад смо изашли на суво постао је бео, као онај фебруарски снег. Срце му је једва куцало, а ја сам га завукао испод кошуље и грејао сам га сатима и дувао сам и дахтао у њега. Много је пропатио, остављен и бачен у хладну воду.

— А ти? — упита Чума. — Дали је теби било хладно?

— Друго сам ја! — рече дечак.

— И сваку жену зовеш мајком? — упита Чума.

— Моја мајка је умрла — рече дечак. — Ни лица јој се не сећам. Никада ником нисам рекао мајко, до малопре.

— А зашто си мене тако назвао?

— Због твојих очију — одговори дечак.

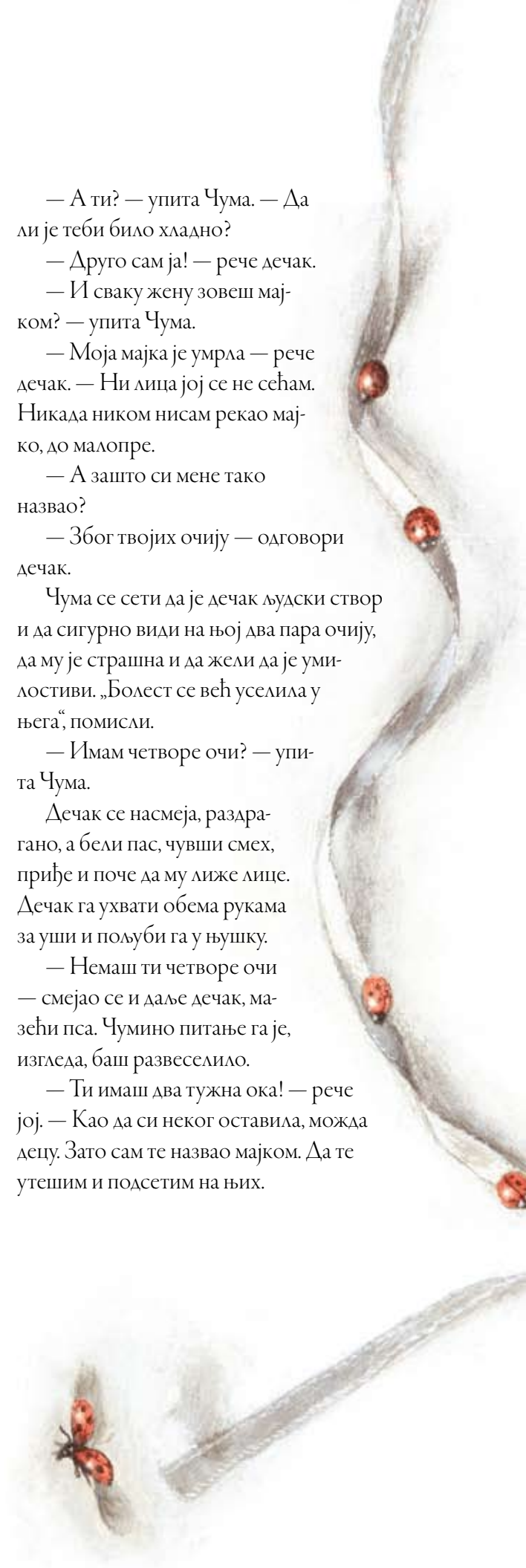
Чума се сети да је дечак људски створ и да сигурно види на њој два пара очију, да му је страшна и да жели да је умилостиви. „Болест се већ уселила у њега“, помисли.

— Имам четворе очи? — упита Чума.

Дечак се насмеја, раздрагано, а бели пас, чувши смех, приђе и поче да му лиже лице. Дечак га ухвати обема рукама за уши и пољуби га у њушку.

— Немаш ти четворе очи — смејао се и даље дечак, мажећи пса. Чумино питање га је, изгледа, баш развеселило.

— Ти имаш два тужна ока! — рече јој. — Као да си неког оставила, можда децу. Зато сам те назвао мајком. Да те утешим и подсетим на њих.

— А како се зовете, вас двојица, ти и твој пас? — упита Чума.

— Немамо ми имена. Мени га нико није дао. Зову ме како стигну, обично лештино, смрдибубо, лезилебовићу, чумино копиле... А ја нећу да дам име овом белом другу. Чини ми се, кад бих га некако назвао, да би намах престао да се смеши, а мени је његов осмех једина утеха. Ми смо безимени — рече дечак.

— Добро, безимени. Видећемо се ми још.

— И ми бисмо то волели, мајко! — довикну јој дечак.

„Дечак је здрав и чудесно жив“, помисли Чума. Био је он, после белог пса, друго изненађење у Чумином дугачком животу. И све у истом дану.

Чума крену кроз село. Залазила је у куће, посматрала људе – мушкарце, жене, децу – седела је поред њих за столом, слушала је шта говоре, пратила их ујутру у поље и навече у постељу. Била је свугде, нечујна и невидљива, у жељи да сазна шта не ваља са тим селом.

Људи су се свађали, псовали и грдили, смишљали лажи и међусобне злобе, жене су тукле децу, мушкарци и жене и децу, а деца су се млатила међусобно и мучила животиње.

Свако ко је имао зрнце снаге и моћи трудио се да то покаже и да се искали над слабијим. И тако, корак по корак, све док се бујица зла и разулареног беса не би завршила над убијеним мачкама и рашчереченим жабама. А сутра све испочетка.

После пет-шест дана било јој је свега доста. Седела би негде у углу, слушала псовке, ударце, кукњаву и плач и посматрала бубамару на свом длану. У кретању тог мајушног бића, у томе како је расклапало свој лепи црвено-црни оклоп да би затреперило тананим крилима испод њега, налазила је она прозрак спокоја и мира. Сети се смешка оног белог пса и дечака коме је тај смешак једина утеха и помисли да јој је сада све јасно. Стави бубамару на раме и први пут, после дуго времена, утону у сан.

Сутрадан у селу наста стрка. У једном су дворишту нашли растргану кокошку и гомила разјарених мушкараца дала се у потрагу за кривцем. Неки су носили српове, други ножеве и секире, а највећи од њих вукао је са собом дебело уже. Оно мало мачака и кукавних паса у селу већ се разбежало пред опасношћу, када гневни гониоци на сеоском тргу, испод разгранатог храста, угледаше насмешеног пса. Посматрао их је, смешио се и вртео репом. Сељани га опколише, а он седе у средиште узаврелог људског круга и накриви

мало главу, као да се чуди. Тад онај грмаљ направи омчу и намакну је псу око врата, а други крај ужета пребаци преко гране храста. Уже зазвижда и пас се нађе обе- шен, високо горе, изнад глава мучитеља. Копрцао се и махао ногама као да плива, као да кроз густе пролећни ваздух жели да се, са смешком, успне на небо. Чума скочи на дрво и снажно повуче онај крај коноп- ца који је био у грмаљевим шакама. Човек врисну, раширивши окрвављене дланове, попут мартира који показује своје ране сведоцима, а пас се стропошта на земљу.

Тад се појави дечак са огромном врећом на леђима и стаде пред забезекну- те сељане. Завуче руку у цак и помолише се риђе уши и шиљасти њушка и два круп- на, коса ока, а онда читаво тело младе лисице, склупчано, скривено пламеноцр- веним репом.

— Она је крива — рече дечак.

„Како је лепа!“, помисли Чума, горе, на грани храста.

Онај грмаљ одраних дланова крену да ухвати лисицу за врат, али је дечак, трен пре тога, пусти. Лисица се дочепа на ноге и побеже, а кад осети да је на сигурном поносно подиже реп и махну њим, као заставом.

Један од сељана, највећи подлац међу њима, сав сив и смежуран, рече дечаку:

— Лисице, ласице, јазавци, дивљи вепрови, мачке и пси, то су твоји прија- тељи. Ти си се, чумино копиле, одродио од људи. Следећи пут, кад се нешто овако деси, висићеш на овом дрвету.

И сељани се разиђоше, док је онај повређени дувао у дланове. Испод храста остадоше дечак и насмешени пас, а горе, у гранама, Чума.

— Хвала ти, мајко! — промрмља дечак.

Одлазили су, дете и пас, а Чума у кро- шњи дрвета осети како јој бубамара мили низ врат. И насмеши се.

— Голицаш ме — рече бубамари, као да жели да оправда онај осмех.

Навече, на реци, Чума отвори ону своју књигу. И под месечином јасно је видела како из пешчане странице израђају слова.

А у поноћ неко закуца на врата оног сивог, смежураног човека. Он се прену из сна и ослушну – ноћна тишина, па по- том хукање сове. Таман кад помисли да је сањао, зачу он поново куцање на вратима.

— Ко је? — дрекну човек.

Али одговора није било. Само још јаче куцање.

Човек устаде, зграби секиру коју је, као и већина сељана, држао крај довратка и отвори врата. Угледа тачно испред себе ужасно лице жене са четири ока. Више није могао да одвоји поглед, ни да се пок- рене, као да му се душа заплела у игри оних зеница. Жена подиже руку и додирну га кажипрстом изнад горње усне. Нешто га заголица, као да му је бубамара прошетала врхом носа и човек поче да кија. Кад је по- дигао главу жене више није било, али јасно је чуо куцање на комшијиним вратима.

Неколико дана после овог поноћног куцања разболеше се сељани који су учест- вовали у хајци на белог пса.

Чума, онаква каквом се указује људима. У њеној коси су душе оних које је уморила и које води са собом. Узалудно је њихово ойирање и баширање.

Прво их ухвати грозница и поче да их тресе, час им је било хладно, час су горели у врућици, потом им искочише чворови по препонама и испод пазуха и влажни кашаљ поче да их дави. Губили су присебност, нису знали где се налазе и бунцали су, најчешће о жени са четворо очију и некаквој бубамари.

Селом завлада ридање и плач, а куће оболелих здрави су заобилазили у широком луку. Испред њих би палили гомиле ђубрета и смећа, у нади да ће смрдљиви дим спречити болест да се шири.

Кад први сељани умреше дечак пронађе Чуму на обали реке. Седела је, руку положених у крило и зурила у своје дланове.

— Ја знам ко си ти, мајко — рече.

— Ко? — упита Чума, не одвојивши поглед од дланова.

— Ти си Чума, Морија, ти мориш људе.

— И? — прозбори Чума, не подижући главу.

— Грешиш — рече јој.

— Само једном сам погрешила, док си ти још био у колевци. Више не. Сада само читам књигу.

— Грешиш, грешиш — рече јој дечак. — Они немају ништа. Они су беда света и зато једу један другог и сами себе, јер немају ништа друго. Та слова, у песку твоје књиге, можда израћају јер ти то желиш, јер желиш да исправиш грешку.

— Ти то бринеш за њих? — упита Чума.

— Бринем. Када бих могао сам себи да дам име назвао бих се Брига.

— И шта хоћеш ти, Бриго, од мене? — упита Чума.

— Да престанеш да их мориш. Кукавци то нису заслужили.

— А шта нудиш заузврат? — рече Чума и устаде. Одједном се учини да је некако превелика, прекрупна и ужасно јака.

Бели пас стаде испред дечака, као да жели да га заштити, али не престајући да се смеши, а дечак рашири руке и слегну раменима.

— Као да ја нешто имам! — рече.

— Имаш! — рече Чума. — Имаш бригу. Ти си Брига. Зато ћеш поћи са мном!

Дечак се сневесели.

— А шта да радим са својим белим другом? — упита.

— Остави га овим добрим људима, о којима толико бринеш — одговори Чума.

— Радије ћемо заједно! — уздахну дечак.

И кренуше у Чумин вилајет, док је сунце залазило из највиших борова, дечак са насмешеним псом и Чума са бубамаром у коси. Дечак је тако постао прва и једина мушка чума.

У Чуминој земљи белом псу је било лепо. Онај његов осмех освојио је читав вилајет. Деца су га волела, играла се с њим, вукла га за реп и уши, купала га у потоцима, хранила ђаконијама. Али дечак га је понекад гледао као да га не види, спуштао би му руку на главу, између ушију, и заборављао да га помази. Само би тад бели пас престајао да се смеши. Бринуо је за дечака.

*Улаз у чумин вилајет. У левом улу
није јасно да ли борови расту из земље,
или се сипуштају са неба. Испред,
у овом свету, остала је само одећа,
као неми сведок одсуства.*

Бабице

БАБИЦЕ су несмирене сени жена које су умрле у трудноћи или при порођају. Оне онда лутају, гневне и неспокојне, стално вртећи, важући и одмеравајући са свих страна једну те исту мисао – како се то догодило да им је живот одузет управо у тренутку када је требало да подаре нови живот, када су се везале за њега, када су га заводеле, још нерођеног? Нема одговора на ово питање, па чак и ако га потражимо у замршеном колоплету живота и смрти, где ове само наизглед супротстављене силе хране једна другу.

Бабице су, као што рекосмо, гневне, а у гневу нема помирења. Зато се оне свете и искаљују свој бес на најрањивијима, над онима које су исте као оне некад, исцрпљене порођајним боловима, одливом крви и снаге, над новим мајкама и над најнеспособнијим, најнемоћнијим бићима на свету – над њиховим бебама.

Бабице се понегде замишљају као старе жене, одевене у црно, расплетених коса, а другде пак као девојке у белој одећи, које се увек појављују у групи. Кажемо замишљају, јер их нико никада није видео. Човек не може да види бабице, он може да их спозна тек кроз последице њиховог

деловања, а то су болест труднице или порођаја, тежак и дуг порођај, оболевање тек рођеног детета и, у крајњем исходу, можда смрт.

Дејство бабица било је временски ограничено. Оне су имале моћ само током порођаја и четрдесет дана након њега. Негде су их звали и ноћницама, јер су се појављивале само ноћу и као сва ноћна бића плашиле су се светлости. Зато је крај породиље увек морала да гори нека свећа, нека лампа, или да се не гаси ватра на огњишту. Светлост је требало да штити породиљу, али није смела да продире напоље, у ноћ, која је царство бабица, па су се зато прозори замрачивали. Мајка и дете били су сигурни у свом светлосном кругу само ако светлост не задира у тамни простор бабица.

При самом порођају, када су мајка и дете посебно рањиви, добро је да нека бајалица шапће басме против бабица. Басме се преносе с колена на колено и никоме се не казују, осим кад се баје. Ево једне басме из Алексинца:

Земљо богомајко,
Дадох главу за главу,
Дадох тело за тело,
Дадох злато за злато,
Откупих роба од гроба,
А подлогу у залогу.

*Бабица ђред кућом,
у ноћи са ђуним месецом.
Ко ће ућолићи ђлад њене ућробе?
Ко ће сћишати њен бес?*

У овој басми, чије речи нису јасне ни самој бајалици, већ их је она научила напамет, уздајући се у њихову снагу, исто се купује истим. Она говори да у животу нико није на добитку и да је добро ако му се врати само онолико колико да. И подлога и залога су једно те исто, а земља је основ, подлога и залог свему, па се, на крају, све враћа њој као богомајци. Штета је што је ова лепа басма, овако записана и објашњена, изгубила своју моћ.

У неким крајевима се након рођења детета седам ноћи за редом, најопаснијих ноћи, око породиље и детета окупља родбина, комшије и сељани. Они се веселе, препричавају шале, смеју се и певају. Смех, песма и глас одлике су људског света и њима људи означавају, штите тај свој свет, насупрот оног света из којег долазе бабице, где је све немост и тишина.

Кад човек долази на овај свет, и кад одлази из њега, он не сме бити сам. Долазак је пропраћен весељем и грајом, а одлазак шапатам и мрмљањем, којим се одлазећи полако припрема за коначну тишину и мук.

Против бабица добра заштита је и црвена боја, боја живота. Зато се детету око руке, или врата, веже црвени кончић, а мајци се црвеном вуном уплете увојак косе са десне стране.

Ако су породиљу већ напале бабице један од лекова је купање. Из девет башта узберу се по три велика жута цвета и тих двадесет седам цветова се стави у бакрач са водом. Ту се још дода босиљак (*Ocimum basilicum*), милодух (*Ligusticum levisticum*) и здравац (*Geranium macrorrhizum*). Све се то прекрије женином кошуљом и остави да преноћи. Сутрадан ујутру, док дан још напредује, старе жене том водом купају породиљу, окренуту ка истоку, али не у кући, већ негде на ливади или у пољу.

Ако је жена и сувише слаба да би је водили по пољима и посипали водом, онда се нађе паучина са три опустела салаша и по једна сламка и по једно перо из три напуштена гнезда, све се то помеша и предвече баци на жар и димом те смеше кади се породиља.

УСЛУЖНИ ДУХ

УСЛУЖНИ ДУХ је готово нестало из наших крајева, истребљен је на најмонструознији начин. Има га још само у Панчеву и селима око њега. Тамо се он скрива по ритовима и

мртвајама, где његову малу фигуру ретки срећници могу видети како се пентра и љуља на стабљикама трске. Али чим угледа човека, или га нађуши, а услужном духу човек смрди на ужегло уље, он прекида игру и бежи колико га кратке ноге носе и у том бегу његово сићушно срце лупа као полудело, не због бесомучног трка, већ због страха.

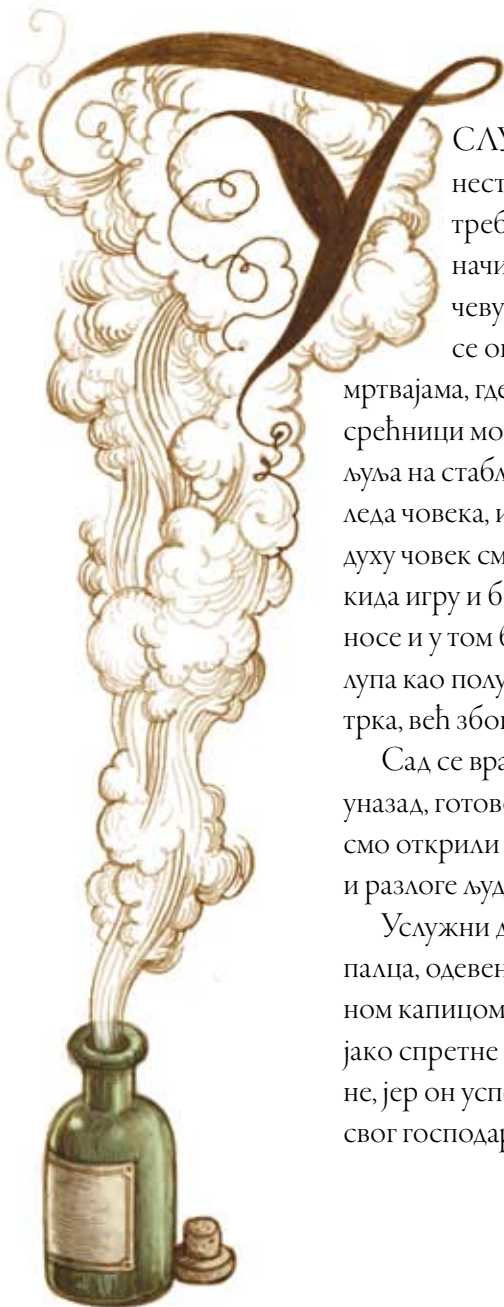
Сад се враћамо много, много времена уназад, готово на сам почетак, како бисмо открили корене тог страха, а с њима и разлоге људског воња на ужегло уље.

Услужни дух је човечуљак, не већи од палца, одевен само у чакшире и са црвеном капицом на глави. Његове руке су јако спретне и, могли бисмо рећи, срећне, јер он успева да оствари све жеље свог господара, поготову оне које се

односе на богатство и срећу у злату. Али, о том потом!

Услужни дух настаје из јајета које снесе петао, а то је врло ретко јаје. Онај ко жели да има услужног духа мора да носи ово јаје, замотано у неку тканину, најбоље у црну свилу, седам, или четрдесет дана под левим пазухом. За то време не сме да се умива, купа, брије (ако је мушко), чешља, да сече нокте и одлази у цркву. Ако све ово испоштује из јајета ће се излећи његов услужни дух, којег увек може да носи са собом и који ће му испуњавати све жеље.

Прича се како се давно, пре сто и више година, услужни дух могао купити у некој апотеци на старчевачком друму, који води од Панчева ка Старчеву, и у једној у Смедереву. Ти апотекари, зналци старих врачарских заната, плаћали су

неке сироте жене да носе јаја под пазухом и потом скупо продавали малог духа у апотекарским флашицама. Онај који га купи морао га је однети кући а да се ниједном не осврне. Флашице су биле тамне, непрозирне, а људи су, још од Орфеја, склони освртању. Када би дошли у свој дом, од услужног духа у флашици остајали су само апотекарски мириси.

Да би услужни дух испуњавао своје задатке човек је према њему морао бити добар. А како су људи схватали ту своју доброту? Тако што су му остављали храну испод стола, као да је миш. Увек то тако бива. Човек мисли да је добар самим тим што допушта да неко други живи, као да је господар свега, као да је господар живота и смрти. Сlep, глув, глуп и осion не види он властиту смрт како му дише за вратом.

Временом, људска грамзивост је расла. Услужни духови су морали да навлаче све више злата, а злато је вода од које се жедни. Није се назирао крај мукама човечуљака са црвеним капицама. Господари су све више и више желели, њиховим прохтевима се није могло удовољити. Хтели су да прогутају свет, а нема те мале руке и црвене капице, нема мађије која би то могла испунити.

Ту негде, у том великом зеву између господаревих прохтева и човечуљкових могућности, настала је одлука о помору услужних духова. Господари су мислили да су услужни духови изгубили своју моћ и да су оне мрвице хлеба и сира, које су им бацали под сто, само беспотребно

разбацивање. Нема бесплатног ручка, понављали су.

Услужни дух је био отпоран и јак, у тој дилипутанској појави крила се невестоватна снага и само једна мана – није могао да одбије жељу господара, ако га овај храни.

Помор је почео некако у исто време и свугде у свету одигравао се на исти начин. Господар је у лонац кључалог уља бацао златник и наређивао услужном духу да га извади. Човечуљак би, пожртвован и одан, скакао у узаврело уље и сигурно би успео да изрони онај проклети дукат да се над њим није затворило метално небо.

Изнад тог металног неба стајао је господар, притишћући свом снагом поклопац на лонцу, ослушкујући крике услужног духа и последње ударе златником.

Зато, ако у Панчеву, или у Старчеву, угледате издалека човечуљка са црвеном капицом и не покушавајте да му се приближите. Поштедите га свог смрада на ужегло уље и пустите га да се мирно игра, да јаше миша, јер миш је његов одани зеленко. Пустите их да, слободни, јуре кроз трску.

Ђабарога

НЕКАДА су људи мислили да човек у свом животу пролази кроз четири доба, попут мајке Земље која то чини сваке године – кроз детињство, младост, зрелост и старост. Мислили су и да постоји време када човек цвета, кад његов ум и његова снага живе у сагласју. То цветање и сагласје мисли и тела били су најпожељнији, али ни њих не би било без лакомислене снаге пре и обазриве мудрости после.

Данас би сви да буду млади и лепо. И да то траје вечно. Жеља за вечном младошћу и лепотом изједа људска срца и, неуслишена и разударена, плави она свет око себе преобраћајући се у своју супротност, у слику старости и ругобе. Светом ходају нашминкане, осмехнуте наказе, окречени гробови. А срце, тај топли мишић, бије као уплахирени бубањ у тамној и глувој ноћи.

Постоји и дан-данас једно биће које не жели да буде младо и лепо, које је ружно и старо. Оно је потомак велике Бабе, моћног и снажног божанства чије је име одавно заборављено, јер је било тако страшно да се није смело помињати. Људи су му тепали Баба, да га умилостиве, да успоставе родбинске везе. Иза ове велике Бабе остали су само топоними: Бабина чука, Бабина глава, Бабина гора, Бабин зуб, Бабино поље, Бабино језеро, Бабин дуб, и села: Бабе, Белобабе, Бабине, Бабице, Бабичко, Бабушница, и биљке: бабина душа, бабино ухо, бабина свила... Толико много баба, а међу њима најдрагоценија од свих, она о којој желим да причам, потомак велике Бабе – Баба Рога.

Баба Рога је стара, као што то бабе обично јесу, и ружна је. У подугачком опису њене ружноће набрајају се безуба уста, над којима се надвија дугачак, кукасти нос, потом погрбљена леђа, велике уши, кошчате руке и прсти са свинутим ноктима, поцепана, одрпана одећа, налик на рите и, као круна свега – рог наврх чела. Зато је и зову Баба Рога. Она живи у пећинама у најдубљим шумама – тамо где сунчев зрак продре само на Ивањдан, кад Сунце застане од страха – а међу људима се појављује увек ноћу. И тад вреба децу.

Од родбине Баба Рога има само једну сестру која живи у Русији и коју тамо зову Баба Јага. Баба Јага живи мало

*Велика Баба,
старо и моћно
божанство
и далеки предак
Баба Роге.*

удобније, у кућици на кокошијим ногама. Око кућице је лепа ограда од људских костију, а на њој капијица са бравом од оштрих зуба. Баба Јагу често боле очи, толико јако да јој се чини да ће ослепети, а додатну бол јој причињава помисао на сиромашну сестру у Србији, која почиње да је копка баш у то незгодно време. Оне се воле и поштују, али Баба Рогу помало нервира покровитељски став сестре из Русије и њен раскошан начин живота. Посвађају се једино кад покушају да се сете која је од њих две старија.

Баба Рога ноћу обилази децу. Покрива их ако је хладно, брише им чела орошена знојем од тешких снова, дуго седи поред постеље ослушкујући дисање малих спавача. Ако се дете случајно пробуди она га прострели злокобним погледом

испод намрштених обрва и оног свог рога и дрекне: БУ, или БА! Дете се зацени од плача и страха, али Баба Рога зна да је боље да се плаши ње него света који га тек чека.

Баба Рога је скромна и самозатајна. Она увек чини добро, правећи се да чини зло, не очекујући награду и захвалност, спремна на покуду и поругу. Сама, стара и ружна она носи вечни крст своје скривене доброте.

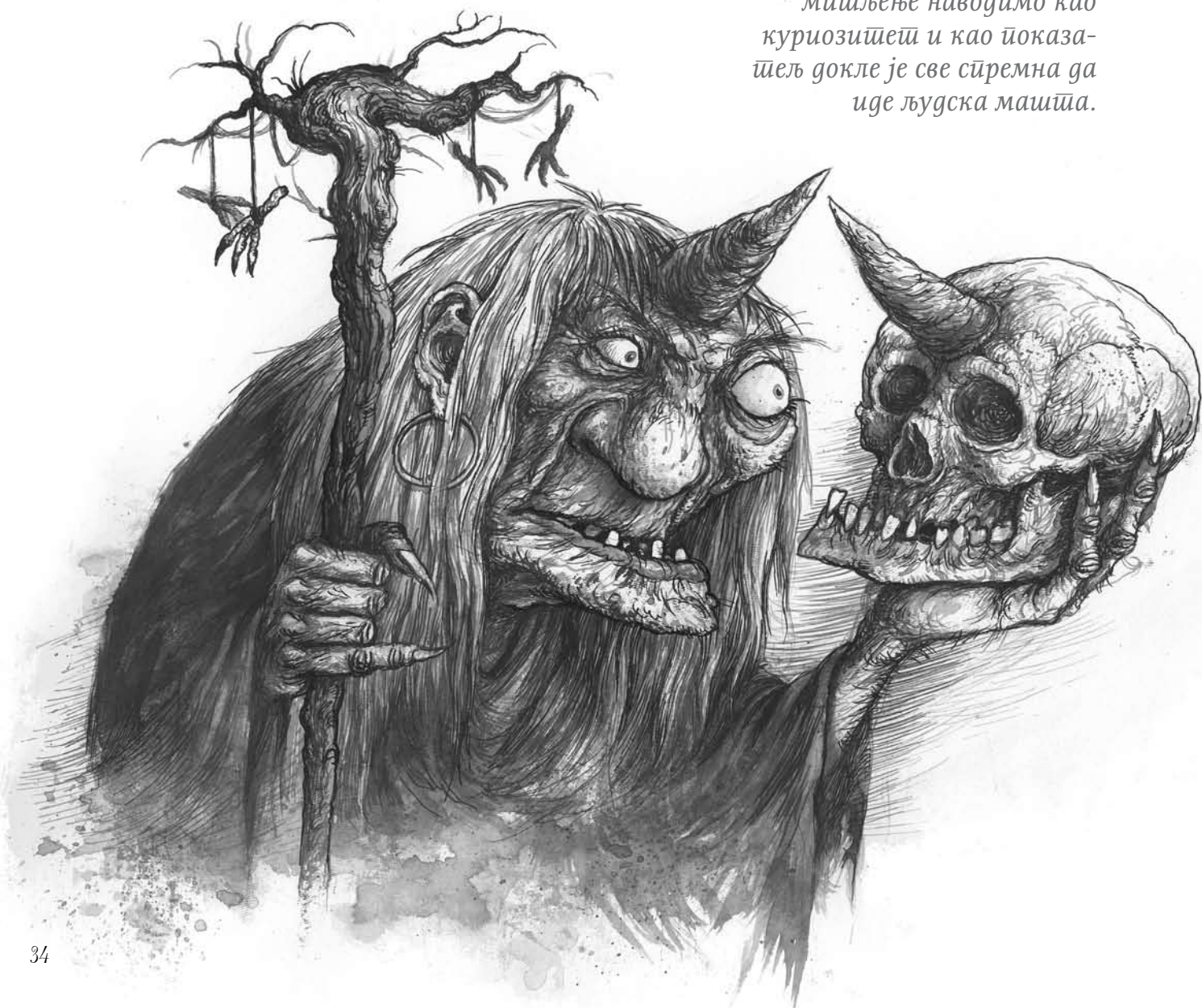
У Црној Гори Баба Рогу зову Баба Руга. У Рисну, за Белих поклада, организују поворке и сва деца из места трче около и ругају се старици Баба Рути, а њој је тад срце пуно радости, јер деца су око ње, весела и раздрагана и не плаше се ничега.

Сада, када сам стар и кад више не могу да спавам, криво ми је што Баба Рога посећује само децу. Волео бих да је дозовем, да ме ушушка својим шушкетавим безубим причама и да заспим држећи чврсто њену кошчату руку. А онда, пред зору, још увек будан, помислим: „Ко успављује Баба Рогу?“ Гране ораха лупају о прозор и шапућу: „Ни-ко, ни-кад!“ И онда кажем тихо:

Буји, паји, нина нај!
Буји, паји, нина нај!

*Један нејоуздан извор,
још јисан само као А.
Пераираш, наводи да се
бабароје размножавају шако
што младунче јуна мајци
исход мишке. Овде то
мишљење наводимо као
куриозитет и као јоказа-
шељ докле је све спремна да
иде људска машина.*

Борбе бикова су биле омиљене међу дивовима. Мада ово може изгледајти окрућно, борбе бикова су, заправо, мноћо безазленије од борби ђешлова. У њима се слабији увек на време ђовуче,

а победник нема никакву жељу да наноси ране пораженом.
Он је задовољан ако риком може да обзнани победу и оштрчи
бојно поље на коме је остао сам.

СВЈАТОГОР је руски див, становник Светих планина, толико велики и снажан да га је мајка Земља с муком носила. Његова снага превазилазила је све појмљиве границе, била је неспутана и разуларена, па стога и разметљива и неупотребљива. Постоје, међутим, аутори који тврде да је Свјатогор свесловенски див, прадив, који се појављује само у одређеним тренуцима, онда када су животи народа угрожени. По њима, Свјатогора је у таквим тренуцима могуће дозвати искреном жељом из мноштва уједињених, чистих срца. Свјатогор је у XX веку, кажу они, виђен само два пута: у зиму 1943. године код Стаљинграда, а пре тога септембра 1916. на Кајмакчалану. Један ударац његовог маља однео је четири метра овог планинског врха, тако да је Кајмакчалан сада висок само 2.521 метар. Веровало се да Свјатогорова појава означава прелом, преокрет и почетак бољих времена. А зашто се Свјатогор више не појављује? Можда времена нису тешка? Или ће бити да више нема чистих срца!

САДРЖАЈ

УВОД 5

ДЕМОНИ ВОДА

ВОДЕЊАК 8
илустровао Милош Вујановић

РУСАЛКЕ 12
илустровао Милош Вујановић

ДЕМОНИ ЦУМА

ШУМАН 20
илустровао Милош Вујановић

ШУМСКА МАЈКА 24
илустровао Милош Вујановић

ДЕМОНИ НЕПОГОДА

АЛА* 28
илустровао Драган Бибин

БОРАВА АНЂЕЛИЈА 36
илустровао Милош Вујановић

ДЕМОНИ СУДБИНЕ

УСУД 40
илустровао Милош Вујановић

СУЂЕНИЦЕ 52
илустровао Ивица Стевановић

ДЕМОНИ БОЛЕСТИ

ЧУМА 58
илустровао Драган Бибин

БАБИЦЕ 68
илустровао Вања Тодорић

КУЋНИ ДЕМОНИ

УСЛУЖНИ ДУХ 74
илустровао Ивица Стевановић

ТАЛАСОН 78
илустровао Вања Тодорић

ЗМИЈА ЧУВАРКУЋА 82
илустровао Драган Бибин

ЉУДСКИ ДЕМОНИ

МОРА 86
илустровао Вања Тодорић

ЗДУХАЧ 92
илустровао Милош Вујановић

НЕКРШТЕНЦИ 100
илустровао Ивица Стевановић

ВУКОДЛАК 104
илустровао Ивица Стевановић

ОСТАЛИ ДЕМОНИ

ДИВОВИ 112
илустровао Петар Меселџија

ПАТУЉЦИ 126
*илустровали Петар Меселџија
и Ивица Стевановић*

КАРАКОНЦУЛЕ 142
илустровао Ивица Стевановић

ПСОГЛАВИ 148
илустровао Ивица Стевановић

БАБАРОГА 152
илустровао Ивица Стевановић

ОМАЈА 158
илустровао Драган Бибин

ТОДОРЦИ 162
илустровао Ивица Стевановић

АЖДАЈА 170
илустровао Драган Бибин

Речник мање познатих речи и израза 172

Водењак

Русалке

Шуман
(лесник)

Шумска
мајка

Ала

Ћорава
Анђелија

Усуд

Суђенице

Чума

Бабице

Услужни
дух

Таласон

Змија
чуваркућа

Мора

Здухач

Некршћенци

Вукодлак

Дивови

Патуљци

Караконцуле

Псоглави

Бабарога

Омаја
(осења)

Тодорци

Аждаја

ISBN 978-86-6039-004-4

9 788660 139004

ПРОГНАНА БИТКА

српска митологија

